

АРХІТЕКТУРНО-ДИЗАЙНЕРСЬКІ ПРИНЦИПИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОТОСЦЕНІЧНОГО ПРОСТОРУ В УКРАЇНІ: ІСТОРИЧНО- МИСТЕЦТВОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМИ

Дослідження присвячене вивченню та систематизації джерел становлення в Україні архітектурно-дизайнерських принципів організації протосценічних форм простору. Авторка, аналізуючи архітектурно-просторову концепцію розміщення та побудови святилиць у городищах давніх слов'ян та основні засоби їхнього дизайну, визначає типологічні риси локацій як формотворчої складової творів сценічного мистецтва.

Ключові слова: протосценічні форми простору, сценічне мистецтво, капища, городища, язичницькі храми.

Исследование посвящено изучению и систематизации истоков становления в Украине архитектурно-дизайнерских принципов организации протосценических форм пространства. Автор, анализируя архитектурно-пространственную концепцию размещения и построения святилиц в городищах древних славян и основные средства их дизайна, определяет типологические черты локаций как формообразующей составляющей произведений сценического искусства.

Ключевые слова: протосценические формы пространства, сценическое искусство, капища, городища, языческие храмы.

The research is devoted to the study and systematization of sources of formation of architectural and design principles of the organization of protoscensical forms of space in Ukraine. Analyzing the architectural and spatial concept of the placement and construction of sanctuaries in ancient settlements of ancient Slavs and the basic means of their design, the author determines the typological features of the locations as a forming component of works of stage art.

Keywords: protoscensical forms of space, stage art, temples, ancient settlements, pagan temples.

Актуальність теми дослідження. Інформаційне суспільство з його швидко мінливими технологіями має неабиякий вплив і на українське сценічне мистецтво, яке в умовах розбудови Української держави та її інтеграції до світової та європейської спільноти потребує нових підходів до висвітлення ключових проблем з історії сценічного мистецтва. Українське сценічне мистецтво початку ХХІ століття залишається малодослідженою ланкою в історії українського мистецтва та культури. Це обумовлено тим чинником, що сценічне мистецтво є комплексним явищем, яке інтегрувало в себе інші види мистецтв: театральне, музичне, образотворче, хореографічне, естрадно-циркове, кіномистецтво, архітектуру, художню літературу тощо. Але хоч

з яких би інтегрованих складових створювався твір сценічного мистецтва, він не може матеріалізуватися без простору, в якому б відбувалося творіння самої дії та сприйняття її глядачем через органи чуттів: зорові, слухові та іноді через тактильні та органи нюху. Більшість дослідників — Антонович Д. [3], Вороний М. В. [8], Кропивницький М. Л. [12], Лисяк О. О. [13], Лужницький Г. Л. [14] — вважають обов'язковими інституційними складовими сценічного мистецтва три складові: твір автора, твір виконавця та безпосереднє сприйняття глядача.

Аналіз досліджень і публікацій. На противагу східноєвропейській та західноєвропейській науці про театральне-сценічне зодчество — Хрипунов Ю. Д. [28], Гнедовський Ю. П., Гнедовський С.,

Лазарєв В., Матвєєва Н., Окунева Е. [4], Агафонова А. Ю. [1], Анісімов О. В. [2], Бархін Г. Б. [5], Биков В. Є. [6], Чмелько А. [33], Ізенур Г. [34], Почат Г. [35], Стілл Ж. [36] та ін. — українські загально-мистецтвознавчі дослідження — Антонович Д. [22], Вороний М. [8], Карманський П. [11], Семчишин М. [20], Франко І. Я. [24; 25; 26; 27], Чарнецький С. [29; 30] — та вузькоспеціалізовані: Огоновський О. М., Барвінський О. Г., Шамрай А. П., Зеров М. К., Єфремов С. О., Возняк М. С., Рулін П. І., Білецький О. І., Мамонтов Я. А., Кисіль О. Г. тощо вивчали літературо-театрознавчі проблеми теорії, історії та практики сценічного мистецтва і лише фрагментарно висвітлили питання сценічного простору як складової твору сценічного мистецтва. Але такий підхід, в якому бракує науково-практичного осмислення ролі локації сценічної дії у сценічній постановці, обумовив відсутність комплексного дослідження феномену сценічного мистецтва загалом та українського зокрема.

Метою дослідження є висвітлення джерел еволюції в Україні архітектурно-дизайнерських принципів організації протосценічних форм простору.

Наукова новизна. Вперше здійснено спробу висвітлити і проаналізувати джерела становлення основних архітектурно-дизайнерських принципів організації протосценічних форм простору в Україні.

Виклад основного матеріалу. Першими архітектурними спорудами з фіксованим сценічним простором деякі дослідники вважають давні капища-городища та контини — язичницькі храми давніх слов'ян. Капищем переважно називають дерев'яні культові споруди, де розмішувалися священні зображення (образи) або фігури ідолів та здійснювалися жертвопринесення [7; 10]. У них поклонялися головним богам — Перуну, Дажбогові, Велесу, Світовиту, Радегосту, Ладі та ін. За трактуванням багатьох вчених та археологів [5; 9; 17; 18; 19; 21; 23], маючи багатоцільове призначення — від молінь, громадських зібрань до ігрищ, — ці споруди містять деякі елементи архітектурно-просторової організації, елементи конструктивних рішень зонування, що характерні для сучасного будівництва споруд театральньо-видовищного призначення.

Вчені Русанова І. П. та Тимошук Б. О., досліджуючи святилища на слов'янських землях, вирізняють п'ять їх типів:

- 1) «круглі майданчики-капища з ідолом у центрі, обмежені ривцем чи системою окремих ям;
- 2) такі само майданчики, оточені валом чи ровом — малі городища-святилища;
- 3) дерев'яні споруди, всередині яких стояли ідоли, — храми;

4) городища-укриття, що використовувались одночасно і за культовим призначенням, мали певні культові об'єкти;

5) великі культові центри, в яких поєднуються всі типи святилищ, культових місць і вшанованих природних об'єктів» [18, 25].

Традиційно простір капищ незалежно від їх типів поділявся на дві частини, що розмежовувались трьома або чотирма різьбленими стовпами, — передню, більш простору для пересічних учасників обряду та власне святилище, де знаходився ідол — скульптурне зображення бога — й горів вічний вогонь, куди могли заходити лише обрані — волхви та огнищани для виконання ритуальних дій. У святилищі капища, окрім богослужінь і жертвопринесень, спалювали мертвих [15].

Капища просто неба зводились на узвишсях, вершинах гір, у скелях, понад річками, озерами, у лісах та гаях — там, де за уявленнями язичників могли мешкати їхні божества. Головний вихід з капища спрямовувався на захід, щоб під час моління язичники могли вклонитись вогню і богам, будучи звернутими до сходу Сонця. Навколо капища облаштовувався двір, що обмежувався різьбленим парканом. Традиційно після спільної молитви і жертвопринесень влаштовувалась загальна трапеза — для її організації довкола капища на випадок негоди облаштовувалась прибудова. Капища-городища мали діаметр 10–80 метрів, висота насипних валів сягала 3–20 метрів [15].

Доречним також буде звернути увагу на матеріал для підлогового покриття у спорудах. У великих архітектурних комплексах-городищах — Шумську, Пліснеську, Богиті, Звенигороді, Ржавицях та у малих — Говді, Верховлянах, Красногір'ї та ін. — підлога, і не лише у вівтарній частині храмів, була кам'яною або керамічною чи глиняною [18, 42–58]. Є припущення, що у комплексах збиралось багато людей і вони мали виконувати ритуальні рухи або танці. Без міцної підлоги, з огляду на кліматичні умови на цих територіях, ускладнювалося б виконання масових ритуальних дій. Як свідчать археологічні дослідження, площа так званої «підлоги» городищ-капищ мала ухил в бік вівтаря або місця, де, імовірно, розмішувався ідол та проводилися жерцями ритуальні дії. Такі факти мають місце у городищах Стільському, Звенигороді, Богиті, Ржавицях, Говді. При цьому зазвичай вівтар та ідолів розмішували фронтально на певному підвищенні, ніби п'єдесталі. Така організація взаємного розміщення сценічного та глядацького просторів, на наш погляд, вказує на бажання організаторів подбати про якісне візуальне та слухове сприйняття присутніми

обрядових ритуалів. Сьогоднішні сценічні майданчики також обов'язково розміщуються на певному підвищенні відносно глядачів. Також фронтальне розміщення з підвищенням свідчить про появу тенденції до зонального розподілу учасників дійства на виконавців та глядачів. Слід також звернути увагу на організацію підсипки під вівтар таким чином, що ар'єрна ділянка фронтально розміщеного майданчика під вівтарем робилася вищою за передню. Такий прийом нагадує традицію нинішнього облаштування планшета сцени театрів для оперно-балетних вистав, коли його похила поверхня підвищується під кутом до 15% у напрямку від червоної лінії до ар'єрсцени.

У багатьох городищах археологи знаходять залишки так званих континів — язичницьких храмів. Власне континами — храмами цього періоду, на противагу відкритим капищам, вважають закриті приміщення, в яких стояли ідоли. «Контини були декількох типів: в одних влаштовували бенкети та зібрання, здійснювали ворожбу, в інших зберігали багатства общини та святилищ. Храмом можна вважати лише ті контини, де розташовувались ідоли. <...> Подібні будівлі відкрито у Прикарпатті. Одна з них знаходилась на городищі-святилищі Звенигорода на Збручі, і в ній стояв камінний ідол» [18, 52–53]. Деякі контини, в яких не розміщували ідолів, за функціональним призначенням та розміщенням ідентичні до сцени у давньогрецькому театрі. Як і давньогрецькі сцени театрів, контини будувалися біля ритуальних майданчиків — аналог давньогрецької орхестри, лише не такої правильної круглої форми — та, як можна припустити, так само слугували для збереження майна культового призначення.

Таким чином, архітектура язичницьких капищ має споріднені елементи з давньогрецькою театрално-храмовою архітектурою: контини біля ритуальних майданчиків виконували функції давньогрецької сцени біля орхестри.

Дах у капищах був високий, гострої, похилої форми, яскраво розмальований. Криси опускалися до землі. Фронтальна передня стіна оздоблювалась рогами та черепами звірів, червоною тканиною. Стіни капища як зовні, так і зсередини оздоблювались різьбленими зображеннями богів, людей, птахів, звірів, комах, священних рослин. За деякими свідченнями давні русичі мали й кам'яні капища, що оздоблювались мармуром, дорогоцінним камінням, численними скульптурними зображеннями [15]. Вічний вогонь у капищах у поєднанні з іншим оздобленням можна, на наш погляд, трактувати як дизайнерське світло-вогняне рішення в оформленні сценічного простору.

Перші слов'янські язичницькі контини-храми в городищах, що нагадують тридільну фахверкову хату з піддашком, як на наш погляд, за їхніми планувальними рішеннями і конструктивними схемами можна вважати початковою типологічною ланкою в еволюції становлення закритої форми сценічного простору. Планування городищ з центральним розміщенням вівтарів, колодязів, ватр, каменів можна вважати вихідною типологічною ланкою в еволюції становлення відкритої форми сценічного простору. «У деяких слов'янських городищах збереглися конструкції примітивних лав на валах» [16, 50]. Вважаємо за доцільне зауважити, що як і в давньогрецькому, так і давньослов'янському мистецтві сценічний простір, безперечно, не міг існувати винятково для створення театрално-видовищного дійства, цілком абстрагованого від релігійно-ритуальної діяльності.

Слід відзначити, що архітектурно-просторове вирішення організації проведення культових церемоній взаємопов'язане з типізацією у мізансценуванні обрядових дій у формі кола, фронтальному (лінійному) та у вигляді процесії. Зведення святилищ на схилах (пологий схил має святилище на Дівич-горі на Київщині, де частково схил залежить від природного ландшафту, а частково пристосований людьми для облаштування ритуального комплексу) або на вершинах пагорбів свідчить про те, що підйом до них, імовірно, використовувався для урочистої ходи [31; 33].

Підсумовуючи вищесказане, зазначимо, що сценічне мистецтво — інтегроване поняття, яке включає різні види мистецтв (театральне, музичне, образотворче, хореографічне, естрадно-циркове, кіномистецтво, архітектуру та художню літературу та ін.), об'єднаних функціонуванням у сценічному просторі. Тому під сценічним простором вважаємо локацію, в межах якої відбувається процес матеріалізації та сприйняття глядачем через різні органи чуттів творів сценічного мистецтва. Першим в історії українського мистецтва виявом зародження такого простору виступали у дохристиянські часи язичницькі контини-храми та капища давніх слов'ян, які використовувались для проведення театралізованих культових заходів, магічних дійств, ворожби, ігор, свят тощо. Ми класифікуємо їх як вияв протосценічної форми простору в Україні, який вирізняється такими рисами, як: загальнодоступність, відкритість для усіх охочих його відвідати. Саме у цей період публічний простір починає розділятися на сценічний та глядацький, бо саме на прикладі континів та капищ ми спостерігаємо перші архітектурні споруди з фіксованим сценічним простором, оскільки в них маємо зонально-архітек-

турний підхід у розподілі приміщень на сценічний та глядацький простори.

Типологічно протосценічний простір континів та капищ можна класифікувати на закрити та відкрити його форму.

Язичницькі контини-храми стали початковим етапом в еволюції становлення закритої форми сценічного простору, першим протосценічним архітектурним простором. Архітектурно-просторова концепція розміщення та побудови капищ і континів пов'язані з віруваннями та культовими церемоніями, що в свою чергу вплинуло на мізансценування обрядодій у колоподібній, фронтальній та рухомій формах.

Використання вогню завжди було частиною буття людини. Від початку цивілізації людство по-різному користувалось вогнем: для забезпечення побутових потреб — зігрівання, освітлення, приготування їжі; для виконання святково-обрядових дійств та у військовій справі. Ритуальний вогонь поряд із скульптурою і предметним оздобленням став складовою світло-вогняного дизайну культових споруд давніх слов'ян.

Висновок. Отже, архітектурно-дизайнерські принципи організації протосценічних форм простору в Україні зародились у дохристиянський період, зокрема:

- відбувся зональний розподіл на сцену і глядацьку залу;
- розвинулись традиції фронтального, колоподібного та мобільного розміщення глядачів відносно сценічної дії;
- склався принцип похилого планшету сцени як зручного місця для виконання сценічної дії;
- побутував дизайн сценічного простору із використанням предметно-вогняних засобів, що заклало в сучасній українській архітектурі театраль-но-видовищних приміщень підвалини організації сценічних форм простору.

У нашому дослідженні зацентровано увагу лише на витоках формування сценічного простору в Україні. При цьому залишено поза увагою характеристики первісного ландшафтного сценічного простору та його трансформації у подальші історичні періоди, що лише підтверджує масштабність кола висвітленої проблеми і визначає перспективи дослідження.

Джерела та література

1. Агафонова А. Ю. Пластические искусства в интерьере театра (отечественный опыт последней трети XX – начала XXI вв.): дис. канд. искусств.: 17.00.04; ГОУ ВПО Московск. гос. худ.-пром. академ. им. С. Г. Строганова. Т. 1. Москва, 2012. 257 с.
2. Анисимов А. В. Формирование системы театрально-зрелищных зданий крупнейших городов (на примере г. Москвы): дис. ... докт. архитектуры: 18.00.02. Т. 1. Москва, 1987. 323 с.
3. Антонович Д. Триста років українського театру (1619–1919). Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2001. 272 с.
4. Архитектура советского театра / Ю. Д. Хрипунов, Ю. П. Гнедовский, С. В. Гнедовский, В. В. Лазарев, Н. Я. Матвеева, Э. И. Окунева. Москва: Стройиздат, 1986. 400 с.
5. Бархин Г. Б. Архитектура театра. Москва: Академия архитектуры СССР, 1947. 245 [3] с.
6. Быков В. Е. Архитектура открытых театров. Москва: Гос. изд-во архитектуры и градостроительства, 1954. 130 с.
7. Войтович В. М. Міфи та легенди давньої України. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. 392 с.
8. Вороний М. К. Театр і драма: 36. ст. Київ: Мистецтво, 1998. 408 с.
9. Древняя Русь: город, замок, село / Отв. ред. Б. А. Колчин. *Археология СССР: с древнейших времен до средневековья: изд. в 20 томах.* Академия наук СССР, ордена Трудового Красного Знамени Институт Археологии; под общ. ред. Б. А. Рыбакова. Москва: Наука, 1985. 429 с.
10. Капище. *Мистецтво: терміни та поняття: енциклопед. вид.*: у 2-х т. Т. 1: (А–Л) / Сергій Данилович Безклубенко. Київ: Інститут культурології НАМ України, 2008. С. 161.
11. Карманський П. Артистичні замітки. *Діло.* 1910. № 287. С. 1–2.
12. Кропивницький М. Л. Автобіографія М. Л. Кропивницького / М. Л. Кропивницький. 36. статей, спогадів і матеріалів. Київ: Мистецтво, 1955. С. 5–73.
13. Лисяк О. Відламки «Шибки у вікні»: 36. статей, оповідань, нарисів і репортажів. Торонто: Вісті Комбатанта, 1996. 228 с.
14. Лужницький Г. Л. Історія українського театру. *ЗНТШ.* Т. 121. Нью-Йорк; Париж: [Б.в.], 1961. 58 с.
15. Плячинда С. П. Словник давньоукраїнської міфології. Київ: Укр. письменник, 1993. 63 с.
16. Проскуряков В. І. Принципи розвитку архітектурної типології українського театру: дис. ... д-ра. архітектури: 18.00.02: захищена 03.07.2002: затв. 13.11.2002. Львів, 2002. 485 с.
17. Русанова И. П., Тимошук Б. А. Ещё раз о славянском языческом центре на реке Збруч. *Российская археология.* 1998. № 2. С. 234–243.
18. Русанова И. П., Тимошук Б. А. Языческие святилища древних славян; под. ред. д-ра наук С. А. Плетнёвой. 2-е изд., испр. Москва: Ладога-100, 2007. 304 с.
19. Русанова И. П. Культурные места и языческие святилища славян V–XIII вв. *Советская археология.* 1992. № 4. С. 50–62.
20. Семчишин М. Тисяча років української культури: історичний огляд культурного процесу. Київ: Друга рука; Ростов-на-Дону: Феникс; Харків: Грампус Эйт, 1993. 550 с.
21. Тимошук Б. О. Поганські городища-святилища Галицької Русі. *Буковинський журнал* (Чернівці). 1996. Ч. 1-2. С. 83–96.
22. Українська культура: лекції за редакцією Дмитра Антоновича / упор. С. В. Ульяновська; вст. ст. І. М. Дзюби; перед. іл. М. Антоновича. Київ: Либідь, 1993. 592 с.: іл.
23. Филипчук М. Слов'янські поселення Прикарпаття у другій половині I тисячоліття нашої ери. Стільсько і його околиця. *Миколаївщина: 36. наук. ст.* Т. 1. Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1998. С. 80–104.
24. Франко І. Я. Нові матеріали до історії українського вертепу / І. Я. Франко. Зібрання творів у 50 т.: Т. 38. Література

- турно-критичні праці (1895–1911). Київ : Наукова думка, 1983. С. 318–402.
25. Франко І. Я. Руський театр / І. Я. Франко. Зібрання творів у 50 т. : Т. 29. Літературно-критичні праці (1893–1895). Київ : Наукова думка, 1981. С. 96–112.
  26. Франко І. Я. Руський театр в Галичині / І. Я. Франко. Зібрання творів (1876–1885). Київ : Наукова думка, 1980. С. 357–373.
  27. Франко І. Я. Русько-український театр (Історичні обриси) / І. Я. Франко. Зібрання творів у 50 т. Т. 29. Літературно-критичні праці (1893–1895). Київ : Наукова думка, 1981. С. 293–336.
  28. Хрипунов Ю. Д. Архитектура Большого театра. Москва : Государственное издательство литературы по строительству и архитектуре, 1955. 248 с.
  29. Чарнецький С. Золотий вік українського театру : (управа Гриневецького і Біберовича). Львів : 3 друк. Ставропіг. ін-ту під управою Ю. Сидорака, 1916. 10 с.
  30. Чарнецький С. Історія українського театру в Галичині. Нариси, статті, матеріали, світлини. Львів : Літопис, 2014. 584 с.
  31. Чуйко С. І. Святово-обрядова сфера Трипілья. *Вісник КНУКіМ*. 2006. № 15. С. 88–94.
  32. Юдова-Романова К. В. Масові свята в умовах первісного суспільства. *Вісник ДАККіМ*. Київ : Міленіум, 2012. № 2. С. 152–157.
  33. Chmelko, A. Divadlo no východnom Slovensku : Historický náprt. Kosice : Východoslov. vydav., 1971. 308 p.
  34. Izenour, G. C. Theater design. New Haven : Yale University Press, 1997. 666 p.
  35. Pochat, G. Theater und bildende Kunst im Mittelalter und in der Renaissance in Italien. Graz : ADEVA Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, 1990. 434 s. (Series: Forschungen und Berichte des Institutes für Kunstgeschichte der Karl-Franzens-Universität Graz)
  36. Steele, J. Theatre Builders. London : Academy Editions, 1996. 223 p.
  11. Karmans'kyj P. (1910). Artistic Notes. Dilo. 287, 1-2 [in Ukrainian].
  12. Kropyvny'czkyj, M. L. (1955). Autobiography by M. L. Kropivnitsky. Collection of articles, memoirs and materials, pp. 5–73. Kyiv : My'stecztvo [in Ukrainian].
  13. Ly'syak, O. (1996). Wreckage «window glass». Toronto : Visti Komatanta in Ukrainian].
  14. Luzhny'cz'kyj G. L. (1961). History of the Ukrainian theater. New York, Paris [in Ukrainian].
  15. Plachy'nda, S. P. (1993). Dictionary of ancient Ukrainian mythology. Kyiv : Ukrayins'kyj py's'menny'k [in Ukrainian].
  16. Proskuryakov, V. I. (2002). Principles of development of the architectural typology of the Ukrainian theater. Doctor's thesis. Lviv : Ivan Franko National University of Lviv [in Ukrainian].
  17. Rusanova, I. P., & Timoshuk, B. A. (1998). Once again about the Slavic pagan center on the river Zbruch. *Rossijskaja arheologija*, 2, pp. 234–243 [in Russian].
  18. Rusanova, I. P., & Timoshuk, B. A. (2007). Pagan sanctuaries of the ancient Slavs. S. A. Pletnjova (Ed.). Moscow : Ladoga-100 [in Russian].
  19. Rusanova, I. P. (1992). Places of worship and pagan sanctuary of the Slavs VI–XIII centuries. *Sovetskaja arheologija*. 3, pp. 50–62 [in Russian].
  20. Semchy'shy'n, M. (1993). Thousand years of Ukrainian culture: historical review of the cultural process. Kyiv : Druga ruka ; Rostov-on-Don : Feniks ; Kharkiv : Grampus Jejt [in Russian].
  21. Ty'moshuk, B. O. (1996). Pagan settlements-sanctuary of Galician Rus. *Bukovy'ns'kyj zhurnal (Chernivci)*. 1-2, pp. 83–96 [in Ukrainian].
  22. Antonovy'ch, D. (Eds.). (1993). Ukrainian culture. Kyiv : Ly'bid' [in Ukrainian].
  23. Fy'ly'pchuk, M. (1998). Slavic settlements of Prykarpattya in the second half of the 1st millennium BC. Stilsko and its environs. Mykolayiv oblast: Collection of scientific articles (Vols. 1), pp. 80–104. Lviv : Insty'tutt ukrayinoznavstva im. I. Kry'p'yakevy'cha NAN Ukrayiny [in Ukrainian].
  24. Franko, I. Ya. (1983). New materials for the history of Ukrainian vertep. Complete works in 50 v. (Vols. 38. Literary and critical works (1895–1911)), pp. 318–402. Kyiv : Naukova dumka [in Ukrainian].
  25. Franko, I. Ya. (1981). Ruthenian Theater. Complete works in 50 v. (Vols. 26. Literary and critical works (1893–1895)), pp. 96–112. Kyiv : Naukova dumka [in Ukrainian].
  26. Franko, I. Ya. (1980). Ruthenian theater in Galicia. Complete works in 50 v. (Vols. 26. Literary and critical works (1876–1885)), pp. 357–373. Kyiv : Naukova dumka [in Ukrainian].
  27. Franko, I. Ya. (1980). Ruthenian-Ukrainian Theater (historical outline). Complete works in 50 v. (Vols. 29. Literary and critical works (1893–1895)), pp. 293–336. Kyiv : Naukova dumka [in Ukrainian].
  28. Hripunov, Ju. D. (1955). Architecture of the Bolshoi Theater. Moscow: Gosudarstvennoe izdatel'stvo literatury po stroitel'stvu i arhitekture [in Russian].
  29. Charneck'kyj, S. (1916). The Golden Age of the Ukrainian Theater: (the administration of Grinevets'kyi and Bieberovych). Lviv: Z drukarni Stavropig's'kogo insty'tutu pid upravoyu Yu. Sy'doraka [in Ukrainian].
  30. Charneck'kyj, S. (1914). History of Ukrainian theater in Galicia. Essays, articles, materials, photos. Lviv : Litopy's [in Ukrainian].
  31. Chujko, S. I. (2006). Festive and ritual sphere Tripoli. *Visny'k KNUKіM*. 15, pp. 88–94 [in Ukrainian].
  32. Iudova-Romanova, K. V. (2012). Mass holidays in the conditions of primitive society. *Visny'k DAKKіM*. 2, pp. 152–157 [in Ukrainian].

References

1. Agafonova, A. Ju. (2012). Plastic arts in the interior of the theater (domestic experience of the last third of the twentieth and early twenty-first centuries). Candidate's thesis. Moscow : SEI HPE Moscow state art-industrial Academy. S. G. Stroganova [in Russian].
2. Anisimov, A. V. (1987). Formation of the system of theatrical and entertainment buildings of the largest cities (on the example of Moscow). Doctor's thesis. Moscow [in Russian].
3. Antonovy'ch, D. (2001). Three hundred years of Ukrainian theater (1619-1919). Lviv : Ivan Franko National University of Lviv [in Ukrainian].
4. Hripunov, Ju. D. Gnedovskij, Ju. P. & Gnedovskij, S. V. & Lazarev, V. V. & Matveeva, N. Ja. & Okuneva, Je. I. (1986). Architecture of the Soviet Theater. Moscow : Strojizdat [in Russian].
5. Barhin, G. B. (1947). Theatrical architecture. Moscow : Akademija arhitektury SSSR [in Russian].
6. Bykov, V. E. (1954). Architecture of open theaters. Moscow : Gos. izd-vo arhitektury i gradostroitel'stva [in Russian].
7. Vojtovy'ch, V. M. (2005). Myths and legends of ancient Ukraine. Ternopil : Navchal'na kny'ga – Bogdan [in Ukrainian].
8. Vorony'j, M. K. (1998). Theater and drama. Kyiv : My'stecztvo [in Ukrainian].
9. Kolchin, B. A. (Eds.). (1985). Ancient Rus: a city, a castle, a village. Moscow : Nauka [in Russian].
10. Bezklubenko, S. D. (2008). Temple. Art: terms and concepts: encyclopedic edition. Kyiv : Insty'tut kul'turologiyi NAM Ukrayiny' [in Ukrainian].

33. Chmelko, A. (1971). Theater in Eastern Slovakia: Historical baptism. Kosice : Východoslov. vydav. [in Slovakian].
34. Izenour, G. C. (1997). Theater design. New Haven : Yale University Press [in English].
35. Pochat, G. (1990). Theater und bildende Kunst im Mittelalter und in der Renaissance in Italien. Graz: ADEVA Akademische Druck-u. Verlagsanstalt [in English].
36. Steele, J. (1996). Theatre Builders. London : Academy Editions [in English].